

The legal basis of crimes' disclosure in the land sector are considered. Some offers to the legislative and regulatory normative and legal acts are made.

УДК 343.21

О. О. Книженко

ЗАХОЧУВАЛЬНІ САНКЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Розглянуто питання доцільності виділення заохочувальних санкцій у кримінальному праві. Висловлено власну думку щодо визначення кримінально-правових санкцій.

Розвиток пенітенціарної політики доводить, що раніше каральний вплив був спрямований суто на заподіяння злочинцю якомога більше страждань, а на кінець ХХ ст. думка законодавця зосереджена на зведенні до мінімуму елемента страждань у карі [1, с. 63–73]. Історичний аналіз розглядуваного питання дає підстави стверджувати, що для еволюції покарання є характерним рух його запобіжної сили від загрози суто фізичного впливу на особу, яка вчинила злочин, до різних видів морального примусу. Так, у часи, коли в праві одержало перевагу приватне начало, покарання було правом потерпілого й мало на меті задоволення його потреб. З подальшим розвитком суспільства, коли починає переважати публічне начало, покарання стає правом державної влади з метою залякування суспільства. Сьогодні покарання є не тільки правом, а й обов'язком державної влади і «тільки на вищій сходинці свого розвитку, як об'єктивоване покарання, воно починає базуватися на досвіді, і лише як правомірне покарання, вперше сприймає в себе ідею про мету» [2, с. 24].

На початку ХХІ ст., як у нашій країні, так і інших країнах світу спостерігається криза інституту покарання. Особливо гостро це виявляється при відбуванні покарання у виді позбавлення волі. Тому цілком обґрунтованим та доцільним є пошук правниками альтернативи покаранню, який, у свою чергу, порушує питання конструювання санкцій у кримінальному праві.

Отже, метою цієї роботи є обґрунтування, враховуючи сучасні тенденції розвитку доктрини кримінального права, доцільності виділення заохочувальних кримінально-правових санкцій.

Значним внеском у розроблення теоретичних питань санкцій у кримінальному праві стали роботи Я. М. Браїніна, С. І. Дементьєва, Ю. А. Демидова, М. Д. Дурманова, А. Н. Ігнатова, І. Я. Козаченка, А. І. Коробєєва, Л. Л. Круглікова, О. Е. Лейста, В. В. Маальцева, П. П. Осипова, В. П. Проценка, Д. О. Хан-Магомєдова та інших науковців. Останнім часом по-

жвавилася робота в даному напрямку в Російській Федерації. Достатньо пригадати роботи О. А. Буніна, І. О. Нечаєвої, Н. А. Ниркової, Н. В. Огороднікової, С. А. Полякова, К. Р. Самвелян, В. П. Сілкина, в яких автори вже почали звертати увагу на аксіологічний аспект під час встановлення кримінально-правових санкцій, механізм їх побудови, класифікацію, проблеми виміру, встановлення санкцій за окремі категорії злочинів.

За роки незалежності питання конструювання санкцій розглядалися в роботах О. П. Горох, Н. О. Гуторової, Т. А. Денисової, А. А. Музики, В. Ю. Орехова, Н. А. Орловської, Ю. В. Філей, П. В. Хряпінського. Однак у вказаних роботах здебільшого розглядалися або лише окремі аспекти тематики, наприклад поняття, функції (Т. А. Денисова, В. Ю. Орехов, Н. А. Орловська, П. В. Хряпінський), або досліджувалися санкції лише щодо окремої групи злочинів (О. П. Горох, Н. О. Гуторова, Т. А. Денисова, А. А. Музика, Ю. В. Філей). Тому й до сьогодні законодавець, визначаючи межі кримінально-правових санкцій, не має ані чітко визначених правил їх конструювання, ані принципів їх встановлення, що негативно позначається на реалізації кримінально-правової політики у державі та досягненні завдань, визначених у кримінальному законодавстві.

Порушуючи питання про визначення санкцій у кримінальному праві, зауважимо, що переважна більшість науковців пов'язує їх із тією частиною статті Особливої частини КК України, в якій визначено вид та розмір покарання.

Зважаючи на те, що термін «санкція» походить від лат. *sancitio* – «непорушна постанова» [3, с. 727], або «найсуворіша постанова» [4, с. 484; с. 426], «затвердження, схвалення; карні заходи щодо порушників міжнародних угод» [5, с. 178], «покарання за злочин» [6, с. 166], відзначимо, що у юридичних словниках та енциклопедіях санкція розглядається у кількох значеннях. По-перше, нею визнають складову частину норми права, яка на випадок невиконання норми визначає заходи державного впливу, переважно у формі примусу [3, с. 727; 7, с. 104; 8, с. 564; 9, с. 801]. Призначення санкції полягає в забезпеченні правовими засобами точного і неухильного дотримання й виконання правових норм [3, с. 727]. Санкція є юридичною гарантією досягнення цілей правового регулювання, запобігання злочинам [10, с. 564]. Досягається перераховане завдяки тому, що санкція передбачає невідгідні наслідки особистого, майнового чи громадського характеру для осіб, які порушили вимогу певної правової норми, а також застерігає інших осіб від правопорушень. Санкція формулюється не в кожній статті закону, однак вона завжди є в даному законі або в законодавстві в цілому. Право застосовувати санкції надане

лише установам чи службовим особам, компетенцію яких щодо цього визначено в законах [3, с. 727].

По-друге, під санкцією розуміють також заходи, що застосовуються до правопорушника й спричиняють для нього певні несприятливі наслідки [4, с. 484; 8, с. 564; 9, с. 104]. Залежно від характеру заходів, органів, що їх застосовують, санкції поділяють на кримінально-правові, адміністративно-правові, дисциплінарно-правові, майнові. Кримінально-правові санкції (позбавлення волі, штраф тощо) застосовуються тільки судом; адміністративно-правові (адміністративний штраф, адміністративний арешт) – міліцією, поліцією та ін.; дисциплінарно-правові (зниження в посаді, звільнення) – посадовими особами та адміністрацією; майнові (наприклад, відшкодування потерпілому шкоди або стягнення на його користь майна, визнання угоди недійсною) – судом, арбітражним судом (на сьогодні це господарський суд) як окремий засіб або у поєднанні з іншими заходами [4, с. 484; 8, с. 564].

У приблизно такому ж сенсі, однак під іншим кутом зору, розглядаються санкції упорядниками Короткої Російської енциклопедії, Великого енциклопедичного юридичного словника та Юридичної енциклопедії. Зокрема санкцією визнають захід впливу як важливий засіб соціального контролю й відповідно виділяють негативні санкції, спрямовані проти порушення соціальних норм, а також позитивні санкції, які стимулюють прийнятні для суспільства відхилення від норм [7, с. 104]. Або ж санкцію розглядають як передбачені законом або договором заходи впливу, міру юридичної відповідальності за порушення законодавства чи договірних зобов'язань, що застосовуються до винної особи і зумовлюють певні несприятливі (негативні) для неї наслідки. А тому за способом охорони правопорядку санкції поділяють на правовідновляючі, спрямовані на усунення завданої правопорушенням шкоди, і штрафні, або каральні, основне завдання яких – загальна і спеціальна превенція [9, с. 104; 11, с. 427].

По-третє, санкцію розглядають як постанову прокурора, яка дозволяє застосовувати примусові заходи до особи, підозрюваної у злочині [4, с. 484; 7, с. 104; 11, с. 427], або винесення мотивованого рішення суду про вжиття щодо особи заходів примусового або обмежувального характеру [7, с. 104].

По-четверте, санкцію розглядають як затвердження вищою інстанцією будь-якого акта та надання йому чинності або визнання законності певного документа [7, с. 104; 11, с. 427; 9, с. 801].

По-п'яте, у міжнародному праві санкція – це захід впливу на державу, що порушила норми цього права, свої міжнародні зобов'язання [4, с. 484; 8, с. 564; 7, 104; 9, с. 801; 11, с. 427].

Не одержали свого однозначного розуміння санкції і в теорії права. Здебільшого їм була присвячена увага саме як структурній частині правової норми. І. І. Веремєнко свого часу цілком влучно відзначив, що у правовій літературі, присвяченій поняттю санкцій, обговорюються наступні питання: чим є санкція – елементом чи атрибутом правової норми, чи обов'язкова вона як третій елемент, атрибут правової норми; чи становить собою санкція правової норми вказівку на заходи державного примусу, які застосовуються у випадку її порушення, або ж вона означає вказівку на невігідні наслідки порушення норми права [12, с. 9].

Не заглиблюючись у дискусію про структуру норми права, відзначимо, що з урахуванням наведеного вище слушною слід вважати думку Г. М. Ветрової, що термін «санкція» у юридичній літературі вживають як для визначення частини правової норми, що передбачає заходи, які можуть застосовуватися у разі невиконання правого обов'язку, так і для позначення самих заходів у ході їх реалізації. Будь-які несприятливі наслідки, передбачені нормами права на випадок порушення встановлених норм, належить відносити до санкцій [13, с. 6, 7].

На сучасному етапі розвитку теорії права В. Ю. Ореховим у дисертаційному дослідженні «Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин» (2008 р.), відзначається, що санкція як елемент правової норми є такою саме завдяки тому, що містить засоби впливу на учасників правовідносин з метою забезпечення їх належної поведінки. І цей вплив втрачає своє значення, якщо його відокремити, ізолювати від структурного елемента даної правової норми. Тому й не є випадковістю дослідження проблеми правових санкцій одночасно у двох аспектах. Адже аналізуючи те, чим забезпечується диспозиція правової норми, мова йтиме про заходи впливу. А під час вирішення питання щодо того, де саме зазначаються ці заходи впливу, на перший план виступає санкція як структурний елемент норми [14, с. 15].

Полемізуючи з приводу сутності санкцій, В. Ю. Орехов доходить висновку, що сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються нині в державі й спрямовані на людину як найвищу соціальну цінність, стали поштовхом до появи у сучасній юридичній літературі визначень санкцій у вузькому та широкому розумінні. Зокрема у вузькому розумінні санкція має каральний характер і спрямована на покладення на правопорушника певних обмежень. У широкому розумінні санкцією називають

також державні засоби захисту права, що мають правовідновлювальний характер (пільги, заохочення і т. ін.) [14, с. 20].

Однак слід вказати, що думка про заохочувальні санкції для доктрини права не є новою. Ще І. Бентам на початку XIX ст. писав, що санкції можуть виступати джерелом як страждань, так і задоволень, які, будучи взаємопов'язаними з тими чи іншими способами поведінки, виступають єдиними рушійними силами, що можна розглядати як мотиви [15, с. 36], оскільки особу можна спонукати вчинити будь-яку дію за допомогою страждання або задоволення [15, с. 35].

П. В. Хряпінський, досліджуючи заохочувальні кримінально-правові норми, виділяє заохочувальні санкції кримінального права, обґрунтовуючи це тим, що сутність санкції визначається не її спрямованістю (негативною чи позитивною), а тим, наскільки вона забезпечує функціонування та сприяє досягненню мети правового регулювання [16]. Однак важко погодитися з науковцем у тому, що у санкціях відображаються правомірність та соціальна корисність кримінально-правової поведінки, що відповідною мірою заохочується державою. А тому обставини, що виключають злочинність діяння, ним віднесено до заохочувальних санкцій, які виключають кримінально-правове обтяження [16]. Вважаємо, що санкції передбачають визначені законом наслідки (як позитивні, так негативні) вчинення суспільно небезпечного діяння, які застосовуються до особи, яка його вчинила. Тому з цієї підстави не можна віднести до санкцій обставини, що виключають злочинність діяння.

На нашу думку, при визначенні санкцій слід урахувувати сучасний стан розвитку кримінально-правової доктрини, зокрема те, що визначальним сьогодні, як справедливо відзначається у літературі, є наступне: сукупність всіх заходів, застосованих для досягнення закріплених у законі цілей покарання, повинна привести у підсумку до головного – повернення засудженого до нормальних умов життя, його ресоціалізації [17, с. 342].

Тому з цього приводу слід відзначити, що інститут примирення є закономірним етапом розвитку генези кримінально-правових відносин: від таліона до обмеженого таліона, від обмеженого таліона до влади абсолюта, від абсолютної влади держави до гомеостазу приватних та публічних начал у кримінальному праві з приматом прав публічних [18, с. 196]. У зв'язку із наведеним ми підтримуємо тих науковців, на переконання яких інститут звільнення від кримінальної відповідальності в змозі досягти виправлення осіб, що порушили кримінальний закон, попередити злочини, відновити порушені злочином суспільні відносини [19, с. 6].

Про зростаюче значення заохочувальних норм ще за часів соціалістичної епохи говорив В. М. Барановим [20]. Однак в ті роки не одержали широкого впровадження заохочувальні норми у кримінальному праві, хоча частина з них вже одержала свого законодавчого закріплення, наприклад звільнення від кримінальної відповідальності з передачею на поруки, у зв'язку зі зміною обстановки та ін.

Також цілком слушною є позиція російського науковця В. В. Трофімова, який підтримав своїх колег С. О. Кравченка та В. Л. Романова в тому, що специфіка проблемного простору сучасного суспільства, стрімко зростаюча складність, відкритість та нестабільність соціуму визначає принципово новий характер динамізму взаємозв'язків соціальних індивідів, окремих груп, суспільства та держави. А тому традиційні форми та методи соціального управління зазнали кризи, що спонукало до запровадження заохочувальних санкцій у правовому регулюванні, оскільки стандарти (нормативи), які об'єктивно склалися, ведуть до змін у системі правових норм і вдосконалення юридичних конструкцій. Отже, офіційне право, фіксуєючи у нормативних актах закономірності утворення правил взаємодії, що забезпечують позитивний (неконфліктний) стан у соціальних системах, лише сприяє укріпленню правопорядку та законності, створює передумови для оптимального функціонування правової системи у цілому. Однак науковець, виходячи зі структурно-функціонального аналізу процесу створення заохочувальних норм, конкретно не відзначає, які саме норми слід віднести до таких санкцій [21].

Отже, цілком слушно П. В. Хряпінський зауважує, що чинне кримінальне законодавство значною мірою поширило і вдосконалило заохочувальні кримінально-правові приписи, які передбачають виключення, звільнення та пом'якшення кримінально-правового обтяження. Це свідчить про переоцінку законодавцем способів та заходів вирішення кримінально-правових конфліктів, особливо якщо це стосується злочинів невеликої та середньої тяжкості, де такий підхід вкрай необхідний для сучасного суспільства [22, с. 55]. Як стверджує П. В. Хряпінський, заохочення і покарання є різними варіантами реагування держави на правові вчинки при реалізації кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, на думку вченого, ці поняття повинні розглядатися як парні правові категорії. Тому заохочення і покарання є протилежними за механізмом правового впливу на суспільні відносини, соціальним змістом поведінки і її правовими наслідками [22, с. 54].

З такою позицією не згодна Н. А. Орловська, на думку якої такими парними категоріями мають бути примус та заохочен-

ня [23]. Підтримуючи авторку у виділенні заохочувальних санкцій, до яких належать звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання [24, с. 156, 157], вважаємо, що примус та заохочення не можуть розглядатися як парні категорії, що протиставляються одна одній. По-перше, дослідниця визнає примус та заохочення елементами, які охоплюються родовою категорією «стимул» [24], а частини цілого не можуть протиставлятися одна одній, оскільки мають те спільне, що об'єднує їх у родові поняття. По-друге, санкція, навіть якщо вона заохочувальна, підтримується примусовою силою держави.

Таким чином, аналіз сучасного стану розвитку правової науки свідчить, що у кримінальному праві під санкцією слід розуміти захід державного впливу, який застосовується до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та полягає як у негативних, так і позитивних наслідках для цієї особи, а тому є доцільним виділення заохочувальних санкцій у кримінальному праві.

Список літератури: 1. Исаев И. А. Альтернативы репрессии: о некоторых буржуазных уголовно-правовых концепциях начала XX в. / И. А. Исаев // Вопросы истории уголовного права и уголовной политики : сб. науч. тр. – М. : ВЮЗИ, 1986. – С. 63–73. 2. Лист Ф. Наказание и его цели / Ф. Лист. – СПб. : Типо-Литограф. А. Рабиновича и Ц. Крайза, 1895. – 72 с. 3. Юридичний словник / [улад. І. П. Бутко, Р. І. Гришук ; за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корещького, В. В. Цветкова]. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1983. – 871 с. 4. Большой юридический словарь / авт.-сост. В. Н. Додонов, В. Д. Ермаков, М. А. Крылова и др. ; под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – М. : Инфра-М, 2003. – 704 с. 5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – (Словники України). – Т. 5: Р–Т / уклад.: Р. В. Болдирева та ін. – 2006. – 704 с. 6. Словарь современного русского языка : в 17 т. Т. 13 / под ред. Г. А. Галаванова и Ф. П. Сороколетова. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 1515 с. 7. Краткая Российская энциклопедия : в 3 т. Т. 3: Р–Я / сост. В. М. Караев. – М. : Большая Российская энциклопедия ; Издат. дом «ОНИКС 21 век», 2003. – 1135 с. 8. Большая Советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. – Изд. 3-е. – М. : Сов. энцикл., 1969–1978. – Т. 22: Ремень – Сафа. – 1975. – 628 с. 9. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с. 10. Большая Российская энциклопедия. – М. : Издат. дом «ОНИКС 21 век», 2003. – 1135 с. 11. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемилученко та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998– . – Т. 5: П–С. – 2003. – 736 с. 12. Веремеенко И. И. Административно-правовые санкции / И. И. Веремеенко. – М. : Юрид. лит., 1975. – 191 с. 13. Ветрова Г. Н. Санкции в судебном праве / Г. Н. Ветрова. – М. : Наука, 1991. – 160 с. 14. Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Орехов Віктор Юрійович. – К., 2008. – 194 с. 15. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства / И. Бентам. – М. : РОССПЭН, 1998. – 415 с. 16. Хряпінський П. В. Заохочувальні санкції та їх види у кримінальному законодавстві України / П. В. Хряпінський //

Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 3 (8). – С. 1–7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2010-3/10hrvkzu.pdf>. **17.** Уголовное право. Актуальные проблемы теории и практики: сборник очерков / под ред. В. В. Лунева. – М. : Изд-во Юрайт, 2010. – 779 с. **18.** Мандриченко Ж. В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим : [монографія] / Ж. В. Мандриченко. – О. : Фенікс, 2009. – 228 с. **19.** Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України / О. Ф. Ковітіді. – Сімф. : ВД «Квадранал», 2005. – 224 с. **20.** Баранов В. М. Поощрительные нормы советского социалистического права / В. М. Баранов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 145 с. **21.** Трофимов В. В. Поощрительные санкции и правообразование / В. В. Трофимов // Государство и право. – 2009. – № 3. – С. 85–90. **22.** Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : [монографія] / П. В. Хряпінський. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 840 с. **23.** Орловская Н. А. Визначення кримінально-правових санкцій: актуальні питання / Н. А. Орловская // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 51. – 2010. – С. 372–377. **24.** Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : монография / Н. А. Орловская. – Одесса : Юридична література, 2010. – 296 с.

Надійшла до редакції 24.03.2011

Рассмотрен вопрос целесообразности выделения поощрительных санкций в уголовном праве. Выражено собственное мнение относительно определения уголовно-правовых санкций.

The problem of expedience of incentive penalties selection in criminal law is observed. The author's own opinion towards the criminal sanctions definition is expressed.

УДК [751.74-057.36:17](438+430)

О. С. Проневич

ІНСТИТУТ ДУШПАСТИРСТВА В ПОЛІЦІЇ ПОЛЬЩІ Й НІМЕЧЧИНИ

Охарактеризовано сутність інституту душпастирства в поліції Польщі і Німеччини, здійснено аналіз особливостей правового статусу поліцейських капеланів та сформульовано обґрунтовану позицію щодо можливостей впровадження цієї форми виховної роботи з персоналом органів внутрішніх справ України.

Інститут душпастирства є апробованою упродовж тривалого часу формою виховної роботи з особовим складом польської та німецької поліції. Душпастир (пол. – *Duczpaster*, нім. – *Seelsorger*) у католицькій та протестантській традиції є духовною особою, яка уповноважена церковними ієрархами опікуватися ствердженням у суспільстві християнських чеснот шляхом здійснення релігійного патронату над окремою особою або спільнотами.

© Проневич О. С., 2011